

УДК 372: 116-12

МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

С.Д.Пенькова

кандидат педагогічних наук, доцент,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

У статті окреслено систему та конкретизовано структурні компоненти формування мовленнєвої культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Узагальнено модель розвитку культури мовлення студентів, яка складається з чотирьох взаємозв'язаних структурних компонентів: ціннісно-мотиваційного, змістового, емоційного та операційного. Пропоновано способи вдосконалення мовленнєвої культури фахівців дошкільної освіти у процесі підготовки у вищій школі.

Ключові слова: мовленнєва культура, основні комунікативні ознаки, засоби логіко-емоційної виразності мовлення.

Пріоритетним завданням сучасної професійної освіти у педагогічній галузі є якісна підготовка фахівця, творчого та конкурентоздатного на ринку праці. Серед особистісних якостей майбутнього вихователя дошкільних навчальних закладів чільне місце посідає розвиток його мовленнєвої культури, що є першочерговою умовою високого професійного рівня й запорукою повноцінного спілкування з вихованцями та їх батьками.

Проблема культури мовлення завжди була у центрі посиленої уваги вітчизняних лінгвістів і методистів (Н.Д.Бабич, О.М.Біляєв, А.М.Богущ, С.Я.Єрмоленко, А.П.Каніщенко, А.П.Коваль, Л.І.Мацько, М.І.Пентилюк, М.М.Пилинський, В.М. Русанівський та ін.).

Метою статті є конкретизація змісту поняття «мовленнєва культура майбутнього педагога дошкільного освіти», його структури як сукупності ціннісно-мотиваційного, змістового, емоційного та операційного компонентів; визначення основних напрямків роботи щодо розвитку й удосконалення культури мовлення майбутніх вихователів.

У мовознавстві загальноприйнятим вважається розуміння, що культура мовлення вивчає нормативність мови, володіння літературними нормами (фонетичними, лексичними, граматичними) на всіх мовних рівнях, її відповідність тим вимогам, що ставляться перед мовою в суспільстві. У зв'язку з цим особливою актуальністю набуває проблема виховання у мовця, що усвідомлено творчо користується мовою як засобом самотворення, самоствердження і самовираження, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, оскільки сьогодні культура і мова виявилися об'єднаними в царині духовних цінностей кожної людини і всього суспільства. Навчаючи і виховуючи студентів, кожен викладач своїм прикладом має стверджувати, що мовна культура кожної людини, і студентів зокрема має стати їх надійною опорою у вираженні незалежності думки, розвиненості людських почуттів. Згідно із Законом України «Про вищу освіту» перед викладачами вищих навчальних закладів стоїть завдання, щоб кожен студент оволодів засобами комунікативної професійної компетентності.

До компонентів професійного мовлення педагога науковці відносять: якість мовного оформлення мовлення; ціннісно-особистісні установки педагога; комунікативна компетентність; чіткий вибір інформації для створення вислову; орієнтація на процес безпосередньої комунікації [2]. У процесі педагогічного експерименту нами досліджено вміння майбутніх вихователів урахувати особливості адресата мовлення – дошкільника; вміння засобами комунікативної діяльності визначати специфіку спілкування з дошкільниками; спроможність здійснювати комунікативну діяльність у професійних умовах (адаптація текстів різних стилів і жанрів, необхідних для навчання дошкільників). Так, експериментальним шляхом встановлено, що досконалий рівень мовлення майбутніх вихователів дошкільних закладів характеризується не просто сукупністю основних комунікативних ознак, а саме їх системою.

Аналіз доробку науковців та творчої діяльності вихователів ДНЗ Одещини дозволяє представити модельне уявлення про роль вищої школи у розвитку мовленнєвої культури студентів. Уважаємо, що модель розвитку мовленнєвої культури майбутнього вихователя складається, на наш погляд, із чотирьох взаємозв'язаних структурних компонентів:

1. **Ціннісно-мотиваційного**, який включає ціннісні орієнтири, що стимулюють потребу майбутніх педагогів у здобутті знань і вдосконаленні комунікативних якостей, а також розуміння

ролі мовленнєвої культури у роботі з дітьми дошкільного віку;

2. **Змістового**, в основі якого лежить інтеграція загальнокультурних, психолого-педагогічних та лінгвістичних знань за вищевказаними основними напрямками проблематики мовленнєвої культури;

3. **Емоційного**, який передбачає розуміння емоційного стану дитини дошкільного віку;

4. **Операційного**, який являє собою систему умінь: уміння враховувати особливості адресата мовлення – дошкільника, визначати специфіку спілкування з дошкільниками.

Ми виходили з визнання, що у сучасній вищій школі неможливо якісно розв'язувати завдання цілісного особистісно-професійного становлення підготовки майбутніх фахівців без урахування предметної специфіки його майбутньої професійної діяльності. Досліджуючи проблему практико-орієнтованого підходу до формування професійної діяльності, І.О.Пальшкова зазначає, що провідними педагогічними умовами формування культури педагога взагалі є «використання у навчальному процесі пізнавальних ситуацій, що спонукають майбутніх педагогів до усвідомлення змісту і засобів професійної діяльності, впровадження інтерактивних форм навчання, що сприяють набуттю майбутніми фахівцями особистого досвіду організації навчання і виховання дітей за відповідними культурними зразками і нормами професійної діяльності» [6, 185].

Безсумнівно, що першорядне значення у цій системі має загальна культура особистості, у т.ч. мовленнєва, яка є змістовим компонентом усієї мовленнєвої діяльності як обов'язкова умова ефективної організації процесу спілкування. А це актуалізує потребу у набутті студентами певного обсягу специфічних знань: лінгвістичних, теорії мовленнєвої діяльності, теорії спілкування, теорії мовленнєвої культури тощо. Саме у процесі спілкування індивідом виявляються мовленнєві вміння й навички використання комунікативних ознак мовлення. До того ж структурні компоненти мовленнєвої культури взаємозв'язані та взаємозалежні (мотиви, знання, вміння, поведінка), але провідну роль відіграють ціннісні орієнтації майбутнього педагога, його самосвідомість, що передусім і визначає мотиви безпосереднього спілкування з дітьми, стимулювання потреб майбутнього педагога у набутті знань і вдосконаленні суто мовленнєвих умінь, усвідомленні педагогом значимості мовленнєвої культури, її ролі у становленні своєї особистості та особистості дитини.

Зауважимо, що оволодіння майбутніми фахівцями дошкільної освіти професійно значущими якостями педагогічного спілкування є свідченням високого рівня їхньої підготовки до майбутньої фахової діяльності, засвоєння ними лінгводидактичних умов, компонентів та критеріїв мовленнєвої культури, серед яких безперечно важливим вбачаємо розуміння значущості мовленнєвої культури у майбутній професійній діяльності. Не менш суттєвим вважаємо й усвідомлення ними педагогічної цінності вищезазначеної проблеми, розуміння мотивів розвитку мовленнєвої культури, що базується на достатньо високому рівні загальнокультурних і лінгвістичних знань. До того ж майбутньому вихователю задля досконалого володіння комунікативними якостями мовлення доцільно з'ясувати й закономірності психічного та мовленнєвого розвитку дошкільників. Серед вимог до мовлення педагога дошкільного закладу з багатьох комунікативних ознак мовлення доречно виділити такі:

– **правильність** – відповідність мовлення мовним нормам. Педагогу необхідно знати й виконувати у спілкуванні з дітьми основні норми рідної мови: орфоепічні норми (правила літературної вимови), а також норми утворення і зміни слів;

– **точність** – відповідність змісту мовлення та інформації, яка лежить у його основі. Педагогу слід звернути особливу увагу на семантичний (смісловий) аспект мовлення, що сприяє формуванню у дітей навичок точності слововживання;

– **логічність** – вираження у смислових зв'язках компонентів мовлення і відносин між частинами та компонентами думки. Педагогу слід враховувати, що саме у дошкільному віці закладаються уявлення про структурні компоненти зв'язного вислову, формуються навички використання різних способів внутрішньо текстових зв'язків;

– **чистота** – відсутність у мовленні елементів, невластивих літературній мові. Усунення із активного мовлення не літературної лексики – одне із завдань мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Оскільки у цьому віці провідним механізмом мовленнєвого розвитку є наслідування, педагогу необхідно піклуватися про чистоту власного мовлення: неприпустимо використовувати слова-паразити, діалектні, жаргонні слова;

– **виразність** – особливість мовлення, що допомагає захоплювати увагу і створювати атмосферу емоційного співпереживання. Виразність мовлення педагога є потужним засобом впливу на дитину. Володіння педагогом різними засобами виразності мовлення (інтонація, темп мовлення, сила, висота голосу тощо) сприяє повнішому усвідомленню дитиною змісту мовлення дорослого, формуванню вміння виражати своє ставлення до предмета розмови;

– **багатство** – уміння використовувати всі мовні одиниці з метою оптимального вираження інформації. Педагогу слід урахувати, що в дошкільному віці формуються основи лексичного запасу дитини, тому багатий лексикон самого педагога сприяє не лише розширенню словарного запасу дитини, але й допомагає сформувати у неї навички точності слововживання, виразності й образності мовлення;

– **доцільність** – уживання в мовленні одиниць, відповідних ситуації та умовам спілкування. Доцільність мовлення педагога передбачає, насамперед, володіння відчуттям стилю. Врахування специфіки дошкільного віку націлює педагога на формування у дітей культури мовленнєвої поведінки (навичок спілкування, уміння користуватися різними формулами мовленнєвого етикету, орієнтуватися на ситуацію спілкування і т. ін.).

До вищевказаного переліку необхідно додати й правильне використання педагогом невербальних засобів спілкування, його уміння не лише говорити з дитиною дошкільного віку, але й чути її. Безумовно, знання педагогом дошкільного закладу зазначених вимог, їх дотримання і постійне вдосконалення свого мовлення – це запорука успішності роботи з мовленнєвого розвитку дітей у дошкільному закладі. Тому роботу над культурою мовлення сучасного студента – майбутнього фахівця – доцільно осмислити в контексті виховання молодої людини, якій потрібно усвідомити першорядне значення цієї складової у професіограмі вихователя дошкільного навчального закладу. Майбутній вихователь – людина, яка відповідатиме не лише за якість навчально-виховної діяльності, але й за духовний мікроклімат колективу, котрий тримається на спілкуванні за допомогою слова. Тому його мовлення має бути змістовним, правильним і чистим (літературним); точним, логічним, багатим, доречним, виразним і образним. Не менш суттєвим вважаємо ще й таке: студенти мають оволодіти правилами поведінки, вивчити формули мовленнєвого етикету, пам'ятати, що необхідною та важливою складовою спілкування є ситуації «ввічливого контакту» між комунікантами, зокрема ситуації вітання, знайомства, прощання, подяки, вибачення, поздоровлення тощо.

Доведено, що основною метою мовної освіти майбутніх спеціалістів дошкільної освіти є формування комунікативної компетенції, високого рівня мовної культури професійного спрямування шляхом ознайомлення з термінологічними та фразеологічними особливостями мови обраного фаху, складання та оформлення професійних текстів і документів, редагування і переклад текстів професійного спрямування, ознайомлення з основними засадами комунікації (особливостями, основами культури професійного мовлення, етикету) тощо [3]. Дійсно, від цього залежатиме формування всіх інших компетенцій, необхідних для успішного функціонування майбутнього фахівця у професійному житті.

Заняття з професійної мовної і мовленнєвої підготовки дають можливість опанувати мову як знаряддя досягнення успіху в професійній сфері, а це, безперечно, не залишить студентів байдужими до таких занять і до такої предметної галузі. На навчальних заняттях у вищій школі доцільно використовувати різноманітні комунікативні вправи й завдання, етюди, евристичні бесіди, розповіді, соціально-рольові ігри для парної, групової та колективної навчальної діяльності [5].

Досвід переконує, що підвищенню рівня культури професійного мовлення студентів сприяє збагачення їх активної професійної лексики. Зазначимо, що найдоцільніше використовувати для цього тексти різних стилів, вправи, завдання, побудовані на матеріалі професійного педагогічного спрямування. Розвитку мовно-мовленнєвої майстерності й виробленню ціннісних орієнтирів сучасної молоді (людська культура, людяність, почуття власної гідності, уміння вільно і грамотно висловлюватись тощо) сприяє висвітлення взаємозв'язку вербальних і невербальних засобів спілкування. Як відомо, в основу культури мовлення покладено передусім глибокі знання рідної мови. Тому значну роль у формуванні мовленнєвої культури відіграють навчальні заняття з фахових дисциплін, спрямовані на поглиблене вивчення української мови. Безумовно, одним із найефективніших засобів формування мовленнєвої культури є зразкове мовлення педагога, викладача у вищому навчальному закладі. Опитування, проведене нами,

підтвердило висновки й інших дослідників, що найбільш помітною ознакою, на яку студенти звертають увагу в мовленнєвій діяльності педагогів вищої школи, вчителів, читців-професіоналів, є техніка мовлення та багатство інтонування. Задля цього методисти небезпідставно рекомендують у процесі формування мовленнєвої культури студентів застосовувати комплексні дидактичні рольові ігри, при моделюванні яких викладачеві слід передбачити реалізацію прийомів оволодіння засобами логіко-емоційної виразності мовлення [4].

Таким чином, здійснений аналіз порушеної проблеми засвідчує, що головними засадами формування культури мовлення у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів є знання й шанування рідної мови, бажання їх постійно збагачувати й поглиблювати. Принципової ваги набуває й сформованість інтересу та увага до мови взагалі й до рівня власного мовлення зокрема, поліфункціональність мовленнєвої практики й переконаність у суспільній значущості рівня культури мовлення педагога. Не менш суттєвим є й знання студентами різних функціональних стилів мовлення, їх увага до змін норм мови, які фіксуються у нових виданнях словників, правописних збірниках. Перспективи нашого подальшого наукового пошуку лежать у площині виховання у студентів критичного ставлення до власних усних та писемних висловлювань.

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Л. : Світ, 1990. – 232 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика / А. М. Богуш. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 228 с.
3. Мацько Л. І. Стратегія мовної освіти в Україні / Л. І. Мацько // Педагогічна газета. – 2004. – № 5 [118]. – С. 3.
4. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії: Посібник для вчителів / Г. А. Олійник. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2001. – 223 с.
5. Пентиліук М. І. Ділове спілкування та культура мовлення: Навчальний посібник / М. Пентиліук, І. Маруніч, І. Гайдаєнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 224 с.
6. Пальшкова І. О. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно педагогічної культури вчителів початкової школи : Монографія / І. О. Пальшкова. – Одеса : Бакаєв Вадим Вікторович, 2009. – 339 с.

Пеньковая С. Д. Речевая культура будущих специалистов дошкольного образования как основа профессиональной самореализации.

В статье представлено систему и конкретизировано структурные компоненты формирования речевой культуры будущих воспитателей дошкольных учебных заведений. Обобщена модель развития культуры речи студентов, состоящая из четырех взаимосвязанных структурных компонентов: ценностно-мотивационного, содержательного, эмоционального и операционного. Предложены способы совершенствования культуры речи студентов в процессе подготовки в высшей школе.

Ключевые слова: речевая культура, основные коммуникативные качества, средства логико-эмоциональной выразительности речи.

Penkova S. D. Speech culture of future specialists of pre-school education as the basis of their professional self-realization.

The article considers the system and structural components of the formation of speech culture of future teachers of pre-school educational institutions. It describes ways to improve the culture of the students in the process of University education.

Great attention is paid to the model of development of speech culture and its structural components. The author concentrates on requirements for speech pre-school teacher.

Key words: speech culture, basic communication skills, the tools of logic and emotional expressiveness of speech.